

SZAFFNER EMILIA

Az első magyar szerkesztő és lapja, a Családi Kör

1860. október 14-én indult útjára a Monarchia első, asszony által szerkesztett lapja, a *Családi Kör*. Egyben ez volt az első magyar szépirodalmi és divatlap, amely képes volt a fennmaradásra két teljes évtizeden keresztül.

A szerkesztő, Szegfi Mórné Kánya Emília,* a kor népszerű írónöje volt *Emília* néven, s lapja révén az akkortájt létrejövő női irodalom központi alakja lett. Lapjával missziót teljesített: ahogy az 1850-es évtizedben született lapok a nemzet, a *Családi Kör* a magyar nők bizalmának felébresztését, feladataik, kötelezettségeik tudatosítását tekintette céljának.

I. A nők és az irodalom viszonya

A hagyományos női szerep megváltozása és ezzel együtt a női olvasóközönység kialakulása a polgárosodással függ össze. Ám a nők helyzete még Európán belül sem volt egységes, nagymértékben függött az adott ország társadalmi viszonyaitól és az uralkodó vallás révén kialakult szemléletmódtól.

A katolikus Franciaországban a nők számára egyetlen szereplehetőségként a művelt, ámde könnyed társalgás kínálkozott az udvari életben, a szalonokban. Ez a nőírókat arra buzdította, hogy bebizonyítsák egyenrangúságukat a férfiakkal, mint ahogy Mme de Staël vagy George Sand műveiből kitűnik.

A puritán Angliában sok nő anyagi helyzete miatt kényszerült rá, hogy tanítónőként, nevelőnőként keresse meg kenyerét. Ezért az angol írónők hangsúlyozottan női szemszögből írtak, a nőket leginkább érintő témákat vetették fel, s nem az eszmék, hanem a valódi lehetőségek talaján álltak, mint például Jane Austen, a Brontë-nővérek és George Eliot.

A protestáns Németország sok kis fejedelemségből állt, tehát az országnak sok kis egyeteme is volt. Itt a tudósok, tanárok feleségeinek és leányainak is lehetőségük volt a művelődésre. Ezért itt rengeteg nő lépett fel, akik nemcsak

* A családnévről: Kánya Emília (és édesapja, Kánya Pál is) minden kézirat és nyomtatásban megjelent munkájában a „Kánya” vezetéknévét használta. Ezért – ellentétben a szakirodalom által Szinyei óta elfogadott „Kánya” névalakkal – a dolgozatomban következetesen a család által viselt vezetéknévét használom. (A szerző.)

tudományosan felkészültek, hanem radikális felfogásúak is voltak. Legismertebb közülük a lapszerkesztő Caroline Schlegel-Schelling.

A bécsi katolikus udvari kultúrában akadt ugyan egy-két író, ám egyikük sem jelentős. Magyarországra mégis Bécs közvetítette az új nyugat-európai eszméket.

A 18. század utolsó évtizedétől Pesten is megnyíltak az első irodalmi szalonok. Ezek háziasszonyai azonban nem „emancipált” nők, hanem tisztas özvegyek és családanyák voltak, akik férjük révén ismerkedtek meg a házukba járó írókkal, irodalmárokkal, művészekkel. A hölgyek művészettel csak műkedvelőként foglalkoztak, önálló – bár igen szerény – jövedelmük csupán a színésznőknek volt.

Az 1820-as évek végéig az általánosan is elfogadott leghaladóbb nézet a női nemről az volt, amit korábban Kármán József fogalmazott meg: a családi nevelés révén a nemzet és a nemzeti kultúra fejlődése női kezekbe van bízva. Ezért a leányok az egyre szaporodó leánynevelő intézetekben szereshettek nemzeti szellemű tájékozottságot és gyakorlati ismereteket, hogy alkalmassá váljanak a jövő hazafiainak felnevelésére. Ebben a korban tehát a nőnevelés politikai ügynek számított.

Az irodalmi kötetek ajánlásait az írók egyre gyakrabban címezték a magyar hölgyeknek, így az asszonyok lehetőséget kaptak a nagyobbfokú tájékozódásra, azonban még az 1820-as években is az első magyar újságíró, Takács Éva fellépése éles vitát váltott ki arról, hogy gazdasszonyi és gyermeknevelési kérdésekben egy mintaszerű háziasszony és többgyermekes családanya kifejtheti-e véleményét és tapasztalatait.

Az 1830-as évtizedben Magyarországon is jelentőssé vált a nyilvánosság új formája: a sajtó. Az előfizetők száma folyamatosan növekedett. A mennyiségi változás magával vonta a közönség, s ezáltal az újságfajták differenciálódását. A napi- és képes hetilapok, a politikai, irodalmi, tudományos és különféle szaklapok között megjelentek a vegyes tartalmú családi és divatlapok is. Ezek a szép-irodalom (elbeszélések és költemények) mellett tudósításokat közöltek a társadalmi, valamint a tudományos és művészeti élet eseményeiről, színi- és zenekritikákat adtak, ezenkívül – ismeretterjesztő jelleggel – érdekességeket jegyeztek le más országokról, népekről és korokról. A könyvatos mellékletekben divatrajzokat, kottákat és híres emberek arcképeit is megtalálhatta az olvasó.

Ebben a korban tűntek fel az első magyar írónők is, akik új szemléletet hoztak az irodalomba. A legjelentősebbek közülük: Dukai Takách Judit, Bezerédj Amália és Karacs Teréz.

Az 1840-es évekkel elérkezett a liberalizmus nagy korszaka. Ekkor már olyan, a nőket szorosabban érintő kérdések is a viták középpontjába kerültek, mint a szerelem, a vegyes házasság, a válás. Az új generáció nőideálja a „honleány” lett, aki a politikai tájékozottság mellett irodalmi és zenei műveltséggel is rendelkezett. A tudományos műveltség nőknél még ritka volt, de az „emancipált”, feltűnően viselkedő és férfiasan öltözködő nőtípus már nálunk is megjelent. Egyre több lett az országos híru színésznő és énekesnő, az író- és költő-

nők száma pedig különösen megnőtt. Közöttük olyanok is feltűntek, akiknek a nevét már nemcsak a korral foglalkozó irodalomtörténészek ismerik.

Elsősorban nem saját munkássága, hanem múzsai szerepe révén vált ország-szerte híressé Petőfiné Szendrey Júlia, noha naplója és költeményei megütötték a férfírók általános irodalmi színvonalát.

Az irodalom terén riválisa volt Vachott Sándorné Csapó Mária, aki költeményeket, elbeszéléseket és regényeket egyaránt írt. (Emíliaival közös novelláskötetet is megjelentetett.) Az a tény már kevésbé ismert, hogy kishíján ő lett az első magyar női lapszerkesztő. A forradalom után folyamodott egy *Képes Családi Lap* elnevezésű hetilap kiadási engedélyéért. Lapja – beadványa szerint – „a közérkölcnek, a vallásosságnak, a hazafiasságnak, a családi erénynek volna terjesztője”, és így „a nagy állami szervezetnek hasznos szolgálatokat tehetne”. Ám kérelmét férje forradalmi múltja és saját „szenvetélyesen magyar” érzelmei miatt is elutasították.¹

A fentieknél idősebb, ám az irodalmi pályát náluk később, az ötvenes években kezdte Jósika Júlia (b. Jósika Miklós neje), ráadásul külföldön. Férje regényeinek németre fordításával elérte, hogy azok legalább a Monarchián kívül megjelenhessenek. Ezenkívül elbeszéléseket, tudósításokat és nevelési cikkeket küldött a hazai lapoknak, s írt egy „pályavezetőt” fiatal leányok számára. Ők mindhárman kapcsolatba kerültek Emíliaival, írásaik megjelentek a *Családi Körben*.

Az író- és költőnők népszerűsége lassan feszegetni kezdte megítélésük kerekeit. Jókai volt az első, aki kimondta a nők jogát a gondolkodásra 1848. januárjában:

„elmúltak az idők, midőn a nőket a guzsalyhoz és varrotűhöz utasítá a közvélemény ... Azért csak hagyjuk, hogy a szellem emancipálja magát: engedjük, sőt adjunk rá módot, hogy mindenki tanuljon gondolkozni, mert bizony eljön az idő, mikor mindenkinek szüksége leend saját eszére, legyen férfi vagy asszony. ...”²

Az abszolutizmus korában azonban a nyilvánosság formái ismét, sőt minden eddiginél jobban beszűkültek. Az önkényuralmi rendszer nem kedvezett semmilyen mozgalomnak, így a nők egyenjogúsítási küzdelmének sem. A nőképzés színvonala visszaesett. Az özvegyekre és a magukra maradt asszonyokra súlyos feladat hárult: maguk és családjuk eltartása, a rászorulók megsegítése. Még a (birtokukat veszített) középnemesi rétegek nőtagjai is rákényszerültek, hogy tanítással, nevelőnősködéssel, sőt esetleg kézimunkával keressék meg kenyerüket. A középrétegek nőszemélye fokozatosan átalakult. Először az asszonyoknak a családi életen belül elfoglalt helyzete változott meg: kialakult a tevékeny, a gazdasági ügyekben járatos nő ideálja. Később családfenntartókká váltak, s végül az értelmiségi pályák is megnyíltak előttük.

¹ *A magyar sajtó története. II/1. 1848–1867.* Szerk.: KOSÁRY Domokos és NÉMETH G. Béla. Bp. 1985. Akadémiai K. 454.

² Idézi FÁBRI Anna: *Az irodalom magánélete.* Bp. 1987. 726.

Az 1860-as évekre a nőképzés célkitűzései határozott fontossági sorrendet kaptak: a nő legyen gondos anya, hű feleség, jó gazdasszony, lelkes honleány, erkölcsös-vallásos világszemléletű. A közvélemény tehát elismerte a nők művelődéshez való jogát, ám még mindig nem vette szívesen, ha az asszony a politikai vagy a társadalmi élet mezejére lépett.

A korábban meghódított területekre azonban özönlöttek a nők, így az irodalom berkeibe is.

„A negyvenes években megindult szellemi mozgalom mindig nagyobb mérvet öltött. A magyar nők, köztük egyre több tehetséges nő, vette fel a tollat, úgyhogy a hatvanas évek elején egész kis női irodalom jött létre, melynek központja volt Emilia.”³

A kor jellemző műfajának megfelelően főleg költőnők tűntek fel, akik saját vagy felvett keresztnéven váltak az ország kedvenceivé, mint Flóra (Majthényi Flóra), Atala (Kisfaludy Atala) vagy Malvina (Tarnóczy Malvina).

A szerkesztésben is hamarosan akadt Emíliának követője. 1861–63 között több olyan lap is indult, amelyet nő szerkesztett, ám egyik sem maradt fenn néhány hónapnál vagy egy-két évnél tovább. Vachottné Csapó Mária háromszor is próbálkozott (*Anyák Hetilapja*, *Szünórák*, *Magyar Gazdasszonyok Hetilapjai*). Kisfaludy Atala pedig Szabó Richárddal együtt adta ki a *Gyermekbarát* című lapot.

Így a női szerkesztővel rendelkező lapok közül a *Családi Kör* maradt az egyetlen, amely hosszú ideig fenn tudott maradni.

II. Kánya Emilia indíttatása és irodalmi munkássága

Kánya Emilia szepességi evangélikus családból származott. Édesapja, Kánya Pál, a pesti evangélikus gimnázium igazgatója, az egyház levéltárnoka és a német gyülekezet jegyzője volt. Ifjabb korában József nádor gyermekei mellett házitanítóskodott, s a barátságos viszony a főhercegi családdal később is fennmaradt. Nem kétséges, hogy – más okok mellett – ez a kapcsolat is közrejátszott abban, hogy leánya 1860-ban megkapta a lapengedélyt Magyarország teljhatalmú kormányzójától.

A Kánya család egy kislétszámú, összetartó közösség tagja volt: az egyesült magyar–német–szlovák ágostai hitvallású evangélikus egyház gyülekezetéhez tartoztak. Az összetartás nemcsak a nemzeti, hanem a társadalmi különbségek áthidalását is jelentette. Így Kányáék Deák téri tanár-lakásában a művelt középosztály tagjain kívül a protestáns mágnások színe-java is megfordult. Innen származott Emilia ismeretsége többek között Pákh Alberttel, Falk Miksával, Tavassy Lajossal, Horárik Jánossal és Székács Józseffel. Az akkori társasélet igazi magasiskolát jelentett az amúgy is színvonalas képzésben részesült ifjú

³ FAYLNÉ HENTALLER Mariska: *A magyar írónőkről*. Bp. 1889. 83.

hölgy számára. A tudós tanár úr ismerősei és barátai az összejöveteleken zenével, énekkel, szavalattal, színjátékkal és felolvasással szórakoztak. Az ifjú leány szépirodalmi lapokat is olvasott, Petőfi „költeményei gyűjtő hatással voltak” rá,⁴ és még hatvan évvel később írt emlékirataiban is részletesen fel tudta idézni a két alkalmat, amikor személyesen találkozott a költővel.

1847. szept. 8-án (azon a napon, amikor Petőfi és Júlia) oltár elé állt Gottfried Feldingerrel, egy temesvári vagyonos birtokos-kereskedő fiával. Feldinger német nyelvű tudósításokat, cikkeket és költeményeket írt külföldi és magyarországi lapokba, és munkatársa volt a *Pesti Divatlap* humoros rovatának.

A szabadságharc alatti hányódások után Temesvárt telepedtek le. Itt indították meg 1851. újév napján a Bánát akkoriban egyetlen folyóiratát *Euphrosine* (azaz Derű) címmel. Az alcím részletesebben kifejti a lap célját; magyar fordításban: „Felvidítő lapok a művészet, irodalom, közhasznú beszélgetés, hazai hírek, humor, a szellemi és társasélet köréből.” A címlapon szerkesztőként és kiadóként Feldinger neve volt feltüntetve, bár az ezekkel járó gyakorlati feladatokat rossz szeme miatt nem tudta egyedül ellátni.

„Szellemileg és gyakorlatilag egyaránt segítője volt nagyműveltségű fiatal felesége, Kánya Emília, aki a munkatársakat leveleivel megnyerte, majd szerkesztői üzeneteiben buzdította, nyomdába járt, maga végezte a lap szétküldését, férje helyett az írásmunkákat. Mindkettőjük neveltetése – evangélikus iskolákban és közösségekben – osztrák-német irodalmi kapcsolatokkal is járt, Emíliáé még több magyarral. Így alakult ki a munkatársak köre, néhány akkoriban jönevű s máig is fellelhető emlékü ausztriai, némethoni íróval, németül éppúgy író magyarokkal meg a szerkesztővel. A közlemények tehát nem fordítások: többnyire eredeti írások, ritkábban az akkor szokásos utánközlések. A lap stílusa mindvégig irodalmi.”⁵

Politika csak burkolt célzásokban szerepelhetett, bár a szerkesztők bátorságát mutatja, hogy rögtön a legelső számban – az országban elsőként – közölték Petőfi életrajzát, a cenzorok figyelmetlenségére számítva egy Bürgerről és a német népdalköltészetről szóló cikkbe ágyazva. Végül a bírságok olyan tetemes összegre rúgtak, hogy a lap ráfizetéses lett, így Feldinger feladta lapját. Az *Euphrosine* azonban e rövid idő alatt is igen jó előtanulmányt és rengeteg gyakorlati tapasztalatot jelentett Emíliának majdani saját lapja szerkesztéséhez.

Emíliának ebből a házasságából három gyermeke született. Férjével való kapcsolata azonban annyira megromlott, hogy tíz évi házasság után, 1857-ben, elvált tőle. Visszatért Pestre, édesapjához költözött, de – hogy ne kelljen újból édesapja kenyerén élnie – önálló megélhetés után nézett. Természetes módon kínálkozott számára önálló keresetként az írás.

Szinnyei írói lexikona⁶ szerint Kánya Emília már az ötvenes évek elején is írogatott álnéven, de erre nem találtam biztos adatot. Ezzel szemben Faylné szerint Emília az alábbiakat írta neki:

⁴ KÁNYA Emília: *Emlékiratai. I.* (kézirat, Evangélikus Orsz. Levéltár)

⁵ FABÓ Irma: *Az „Euphrosine”, negyvennyolc és Petőfi.* = MKsz 1974. 149–155. (L. a 150. l.)

⁶ SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái. XIII.* Bp. 1909. 559.

„Gyermekéveim óta írtam, jegyezgettem, fordítottam, de önálló munkával csak 1857-ben léptem fel a Napkeletben először, azután a többi szépirodalmi lapokban.”

Mindenesetre 1858. elején már a divatlapok keresett írója volt.

Első elbeszélése, *Akit a világ nevet* címmel 1857. május 21-étől június 5-ig jelent meg folytatásokban a *Napkeletben* „K...Emília” néven. Második novelláját a *Hölgyfutár* közölte július 22-től augusztus 3-ig, *Lehullt csillag* címmel, már csak „Emília” néven, és ettől kezdve állandóan ezt használta. Tizenöt „beszélyt” írt a lapja indulása előtti három évben. A fentiekén kívül még a *Szépirodalmi Közlöny*, a *Divatcsarnok* és a *Delejtű* hasábjain jelentek meg elbeszélései, íránycikkei, élet- és jellemrajzai. Legkedveltebb novellái önálló kétkötetes gyűjteményben is megjelentek 1859-ben, *Szív és élet* címmel.

1860-tól 1880-ig leginkább az általa szerkesztett *Családi Körbe* írt; többnyire élet- és jellemrajzokat, ezenkívül ismeretterjesztő és vegyes tartalmú cikkeket, valamint elbeszéléseket. Emellett két regénye és két „beszély”-gyűjteménye jelent meg a hatvanas években. A következő évtizedben már eredeti munkákat nem adott ki, csupán fordításokat: két német író három ifjúsági regényét.

Szerkesztői munkáinak körébe tartozik a *Magyar Nők Évkönyve*, a *Magyar Hölgyek Naptára* és a *Magyar Hölgyek Könyvtára* sorozat. Ezek – a *Családi Körhöz* hasonlóan – a színvonalas nőnevelés céljával készültek, egész évre olvasnivalót kínálva a középréteghez tartozó asszonyok, leányok számára.

III. A Családi Kör

Már 1849-től kezdve, a nemzet legdermedtebb időszakában, többen próbáltak lapot indítani. Ez Pesten nehezebben ment, mint vidéken. Ám az ötvenes évek során megkezdődött a lapok tagozódása, így az irodalmi lapoké is. A túlságosan magas színvonalú, ezért rövid életű irodalmi – kritikai – esztétikai tartalmú folyóiratok mellett a közönségigényt jobban kielégítő, másnemű célkitűzésekkel egyesített „divatlapok” is születtek, sőt ezek is tovább tagozódtak.

Már az ötvenes évek közepétől megjelentek a színezett képekkel illusztrált divatszaklapok, amelyekben az irodalom és a női témájú cikkek csak a mellékletekben kaptak helyet.

Az enciklopédikus folyóiratok típusához tartozó családi lap a hasonló jellegű angol és német „Familienblatt”-ok mintájára született meg. Ez a laptípus „a család egészéhez szólva a tartópillérnek vélt női nem problémáit, érdeklődését különleges melegséggel viseli a szívében”.⁷ Ilyen jellegű kezdeményezések nálunk 1852-től indultak, ám hamarosan kiszorította őket a *Vasárnapi Újság*, Pákh Albert (és Jókai) lapja.

E kettő jellegzetességeit egyaránt hordozza a divatlap, ez a kifejezetten nőknek szóló laptípus, amely azonban a nők egyenjogúsítására törekszik, ezért

⁷ *A magyar sajtó története. II/1... 417.*

igyekszik a divatszaklapokénál magasabb színvonalat nyújtani a szépirodalom és a női témájú cikkek révén.

A *Hölgyfutár* (1849–64) volt az első szépirodalmi és divatlap, amely engedélyt kapott a forradalom bukása után. És ez az első, amely meghirdette programjában, hogy „mindenekelőtt a nőolvasók pártfogására számít”. A hölgyek közül pedig elsősorban „a közép- és kisnemesség, illetve a gyérszámú polgári osztály asszonyai és lányai számára készül. A kor fogalmai szerint ez egyet jelent a mindenekelőtt való szórakoztató tartalommal.”⁸ Ebből nemcsak az következik, hogy a *Hölgyfutár* színvonala a közepes körül ingadozott, hanem az is, hogy a lapban nem jelent meg kifejezetten női problematika.

A *Divatcsarnok* (1853–63) az előbbihez hasonlóan változó szerkesztők alatt, sőt kisebb-nagyobb szünetekkel működött. Császár Ferenc, az első szerkesztő, programnyilatkozatában arra kéri munkatársait:

„kivált a női lelket is ékesítő tudományok mezejének művelésével, hathatós segédkezőket tőlem meg ne vonják! Mert nagyon is itt volna hitem szerint, ideje, hogy a csupán mulattató tanulságos tárgyakkal vegyíteni, összekötni igyekezzünk.”⁹

Ez a program a *Hölgyfutár*énál jóval többet ígér, s valóban több munka is foglalkozik a nőket legközvetlenebbül érintő problémákkal, ám a magas színvonalat a szerkesztőváltások sem tudták fenntartani. Igazán női szaklappá Szabó Richard szerkesztése idején (1859. november – 1862. december) vált: irodalmi része másodlagos lett, ám a nővilág kérdéseire nagy gondot fordított, s a lap kiállítása pompázatos volt. Természetesen a *Divatcsarnok* ekkor volt a legkeresettebb, s a népszerű szerkesztő távoztával csöndesen kimúlt.

Vajda János lapja, a *Nővilág* (1858–64), az első igazán emancipációs törekvű magyar divatlap. Vajda alapmondata: „A szellemi művelődés együttjár a nőnem felszabadulásával.” Ezt a nézetet alátámasztják Vajda irodalmi, esztétikai, s mégis női olvasókat megcélzó tanulmányai, Jósika Júlia és más nőírók cikkei.

Az alcím szinte teljesen megegyezik a *Családi Kör*ével: „Hetilap a magyar hölgyek számára”, emellett ez a lap képviseli az eddigi, nőknek szóló kiadványok között a legmagasabb színvonalat, tehát mindenképpen a *Családi Kör* előzményének tekinthető.

Ám Vajdát elcsábította a politika, elhanyagolta a *Nővilágot*, s mire visszatért, az előfizetők száma a töredékére olvadt. Ráadásul irodalmi ellenfelei országos bojkottot hirdettek Vajda ellen, így a kiadó megszüntette a lapot. Ráadásul időközben megerősödött riválisa: a *Családi Kör*.

1859–60 telén a Kánya-család régi barátja, Pákh Albert vetette fel Emíliának egy női lap szerkesztésének ötletét. Egy heti fontolgtatás után az író nő már lelkesedett az eszméért.

⁸ *A magyar sajtó története. II/1. ...* 419.

⁹ Uo. 432.

De akkoriban nehéz út vezetett egy lap kiadásának engedélyezéséhez. Emília kérvényeket nyújtott be, és személyesen is felkereste a hivatalokat. Még Benedek Lajos tábornagy, Magyarország teljhatalmú kormányzójának ellenvetéseire is meg kellett felelnie:

„...nagy katonás hangon, rosszállólag nyilatkozott tervemről. Minek akarok én, magyar nő, egy újságot kiadni, szerkeszteni, én, a kis Magyarország kicsi nője, mikor a nagy Ausztriában nem találkozott még nő, aki ilyen eredeti, de szerinte felesleges vállalatra adná magát. Első akarnék-e lenni, és talán úttörő? Mire való ez? Miért nem maradok szépen házi foglalkozásaim mellett, és csak hagyjam a nyilvánosságot a férfiak részére.”¹⁰

A kormányzót végül a kérelmező családi körülményei győzték meg, hiszen válása után négy kisgyermekét egyedül kellett nevelnie.

Prottmann rendőrfőnököt még nehezebb volt meggyőznie. Hónapokig tartó hajszára volt szükség, míg végre megkapta az engedélyt. Ez alatt már szerzett kiadót és munkatársakat is. Mandello Ignácot ismerte egy barátnője révén, így az „Engel és Mandello” cég lett a kiadó. Két főmunkatárs is ajánkozott hamarosan: Szegfi Mór a heti tárca írását, a korrektúrát és a revíziót végezte rendszeresen;

„Szokoly Viktor író és barátunk vállalta el az újdonságok írását, összeállítását, és a mindenféle kisebb-nagyobb, nem mindig kellemes gyakorlati munkákat is, amelyek gomba módra nőttek a lap kiadása és szerkesztése körül.”¹¹

Végül 1860. október 14-én megindulhatott a Monarchia első lapja, amelynek szerkesztője nő volt. Emília „nemes törekvését hálával és szeretettel fogadta az a sok ezer asszony, aki előtt megnyitotta a gondolatok s a költészet világát. Mindazok, akik Emília regényeiből kedvelték meg az olvasást, lelkesen sorakoztak az első női újság hívei közé, s azóta soha nem is álmódott fényes anyagi támogatással indult meg a *Családi Kör*, hogy hétről-hétre elvigye a maga finom, nőies olvasmányait, oktató cikkeit, tanácsait a magyar asszonyok hajlékaiba.”¹² Többek véleménye szerint ezen a napon született meg Magyarországon a feminizmus.¹³

Az olvasónők megnyerése azonban nem volt könnyű, hiszen 1853 óta a magyar hölgyeknek is kedvelt lapja volt a lipcsei „Familienblatt”, a *Gartenlaube*. Ráadásul a lap indulását nemcsak jóindulatú figyelem kísérte. „Egyesek leki-csinyelték gondolatát: – Külön lapot a magyar nőknek!? – Mások gúnyos mosollyal utaltak a nők alacsonyabbrendű szellemiségére.”¹⁴ De a legelkeserítőbb volt a szerkesztő és a munkatársak számára

¹⁰ KÁNYA Emília: *Emlékiratai. III.* (kézirat, Evangélikus Országos Levéltár)

¹¹ Uo.

¹² KÜRTHY Emil: *Emília.* (Nekrológ.) = Vasárnapi Újság 1906. 1. sz. és Divat Salon 1906. 8. sz.

¹³ Uo. és GYARMATHY Irén: *Kánya Emília, az első magyar szerkesztőnő.* = Ünnepek 1938. 4. sz. 29.

¹⁴ GYARMATHY: *i. h.*

„a gyakori, majdnem hetenkénti hercehurca a rendőrséggel, ... mert majdnem hihetetlen volt az a rosszakaratú, aprólékos figyelem, mellyel a legártatlanabb újdonságból vagy más hazafias irányt tanúsító megjegyzésből politikát vagy izgatást olvastak ki. Csupa szekatúrából. Rendesen a péntek esti órákban folyt ez a hajsza, úgy hogy gyakran éjjelig is együtt kellett maradnunk, hogy a változtatásokat megcsináljuk, és a lap a sajtóba mehessen. Pedig eszünk ágában sem volt politikát csinálni! De minden nemzeti irányú buzdítás, még ha csupán a nőknek is szólt, már izgatás bűnszámba ment. Egyszer 25 forint bírságra is ítélték, már nem is tudom, milyen csekélységért. Óvatosabbak lettünk, de továbbra is a nemzet fejlődése lebegett célként a szemünk előtt.”¹⁵

Szegfi Mór 1860-ban főmunkatársul ajánkozott a *Családi Kör*hez, s még abban az évben (május 8-án) feleségül vette Emíliát. Szegfi szegény zsidó családból származott, óraadásból és újságírásból élt. A szabadságharc alatt századosi rangot nyert, majd Szemere Bertalan titkára volt. Világos után Berlinben, Párizsban és Londonban élt, valószínűleg 1853-ban tért haza, mert ebben az évben kezdte újra írói munkásságát. Egyetlen sikeres műve *A harmadik szomszéd* (1857) című regénye volt, amely Szinnyei Ferenc szerint „az akkori idők egyik legjobb terméke” volt.¹⁶ Nejeének szorgalmas segítőtje volt a lap szerkesztési munkálataiban, noha 1867 és 1876 között a kereskedelmi minisztériumban fogalmazói, majd titkári állást is betöltött. 1876-ban Szegfi a lőcsei főreáliskolába került tanárnak, és kénytelen volt Emíliára bízni gyermekeiket és a lap sorsát is. A lap ekkor

„már szerényebb jövedelmet hajtott, de leszállított igényeknek, azt hittem, még megfelel, és éjjelt nappallá téve erőmegfeszítéssel dolgoztam, csakhogy fenntarthat-sam.” De „minden, a lap körüli kiadás jelentékenyen megrágt: a papír, a nyomdaköltség, az írói díjakat pedig nem volt szabad leszállítani. (...) Voltak emberek, akik felhasználták az én ügyefogyott eljárásomat: összegeket préseltek ki belőlem, hol kölcsön formájában, hol dolgozatok fejében, melyeket soha nem adtak át. Egész hajsza folytatódott körülöttem, de mert a közönségben mégis csak találtam visszhangot, némi támogatást, azt hittem, ez csak időszaki pangás.”¹⁷

Emília nem világosította fel távollevő férjét a tönkremenés veszélyéről, mert egyedül akart kivergődni a helyzetből. Két kis udvari szobába költözött gyermekeivel. Végül mégis bekövetkezett a teljes csőd.

„1880-ban, újév felé, olyan gyéren gyűltek az előfizetők, hogy egészen vaknak kellett volna lennem, ha nem látom küzdelmem sikertelenségét. Milassin Vilmos, egy szépirodalmi divatlap kiadója azt az ajánlatot tette nekem, hogy adjam át neki az addig begyűlt előfizetési pénzeket.”

Milassin adta ki és szerkesztette a *Hölgyek Lapját* (1877–88). Ez már a modern idők terméke volt: a lap képes divatrészét Milassin Párizsban nyomtatta.

¹⁵ KÁNYA Emília: *Emlékiratai. III.*

¹⁶ SZINNYEI Ferenc: *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban.* Bp. 1939.

¹⁷ KÁNYA Emília: *Emlékiratai. III.*

„Így lettem földönfutóvá 1880-ban, január első hónapjaiban. Milassin egy részét az előfizetési összegnek nekem tartozott évnegyedenként beszoigálni. Ez összeg nagyságától függött hát a megélhetés lehetősége, vagy a nyomor.”¹⁸ Ezt a lépést férje élete végéig nem bocsátotta meg neki.

De mi lehetett az oka annak, hogy az oly sokáig népszerű *Családi Kör* érdektelenségbe fulladt? A szerkesztő így látta:

„Legkedvesebb foglalkozásaimnak vége szakadt, elvesztettem azt a női kört, amelynek élni, amelyért működni olyan édes feladat volt. De – talán nem is kellett többé. Más fordulatot vett a világ, más igényeik támadtak a nőknek. Egyszerre lettem ösdi, egy más világból való, és végtelenül boldogtalan. Később Murány Lajos és Vadnay Károly biztatására írtam még egy-egy beszélyt –, ez volt csendes kimúlása az én írói pályámnak.”¹⁹

Nyilvánvaló, hogy ugyanaz a magatartás, amely 1860-ban merész, modern és hazafias volt a hetvenes években fokozatosan túlhaladottá vált, a lap megszűnésének – Emília gyakorlatiatlansága és naivitása mellett – ez volt a legfőbb oka.

A lapot főcíme (*Családi Kör*) alapján német típusú „Familienblatt”-nak, az egész család számára olvasnivalót kínáló, enciklopédikus jellegű közművelődési lapnak hihetnének. (Ilyen jellegű családi lap volt a korban a már említett *Vasárnapi Újság*.) A megcélzott olvasóközönségről az alcím többet elárul: „Hetilap a művelt magyar hölgyek számára.” S a lap tartalmát közelebbről megvizsgálva valóban megállapíthatjuk, hogy valóban a hazafias érzelmű, liberálisabb gondolkodású közép- és (felsőbb-)osztálybeli asszonyoknak, leányoknak szólt.

Feltételezhető tehát, hogy a szerkesztő a címmel nem is annyira az olvasóközönségre kívánt utalni, hanem inkább Arany János közismert versére, ezzel emlékeztetve az olvasókat a politikai oldódás idején az elmúlt évtized vészterhes napjaira. A majd’ tíz évvel korábban született költemény a nyilvánosság teljes beszűkülését mutatja be: a szabadságharcában elbukott nemzet még a szólás szabadságát is elvesztette; a családi kör maradt hosszú évekig az egyetlen közeg, amelyben a hazafiak kimutathatták érzéseiket, kimondhatták gondolataikat.

1860-ra némileg megváltozott a magyarok helyzete. Az 1859-es esztendő ugyanis meghozta a kiegyezés reményét. A solferinói vereség folytán megrendült az osztrák birodalom katonai tekintélye, politikai hatalma, ezért Ferenc József szinte egész kormányát leváltotta, az előző évtizednek gyászos nevet kölcsönző Bach külügyminisztert is. Enyhült a politikai légkör: nem merték letiltani vagy megtorolni az ünnepélyeket és a jótékony gyűjtéseket, újra működhetek az egyletek és társaságok, ismét magyarul taníthatták a történelmet, újból hordani kezdték a magyar ruhát (a divatlapok is magyar

¹⁸ KÁNYA Emília: *Emlékiratai. III.*

¹⁹ Uo.

divatképeket közöltek), s a folyóiratokban bátrabb lett a politikai tréfálkozás. S bár az 1861-i alkotmányos kísérlet meghiúsultával az önkény újra megerősödött, a szellemi életet már nem lehetett ismét béklyóba szorítani. Tehát Emília a legalkalmasabb időpontot találta meg egy lapengedély kieszközlésére.

A lap címe azonban nem egyszerűen politikai utalás, hanem szorosabban is összefügg Emíliának a család szerepéről alkotott elképzeléseivel. Ugyanis a család a társadalomban nemcsak a legkisebb gazdasági egység, hanem a társadalmi viszonyokat is leképezi: szocializáló és értékrendszer-közvetítő szerepe is van. S Emília elképzelése ebből szorosan következik. A nemzet fejlődéséhez szükség van a családok kiművelésére, ehhez pedig elengedhetetlen az anyákat, illetve a leendő anyákat megtanítani társadalmi és hazafias kötelességeikre. Hiszen ők nevelik a jövő nemzedéket, az ő kezükben van a nemzet fennmaradása és továbbfejlődése.

Ennélfogva Emília a nőnevelést és általában a nőkérdést mindig a haza és a család szempontjából veti fel, és azt csupán e másik két, fontosabb eszme kiteljesedéséhez vezető lépcsőnek tekinti. Emlékirataiban így fogalmazza meg hitvallását:

„A férfiak komoly harcot vívtak már alkotmányunk újraépítésén, jogainknak visszaszerzésén, nem rettenve vissza a vereségektől, az alattomos háború lankasztó gyakori leveretésétől, és nekünk nőknek nem jutna más feladat, csupán csak a legszűkebb családi körben érvényesíteni képességeinket? De ha még azt is egész szívvel-lélekkel tennők, oh, de hányan vannak közülünk, akik nem felelnek meg annak a feladatnak, amelyet a természet rendje előírt számunkra. Jó anyák vagyunk-e mindannyian, jó feleségek, jó háziasszonyok, és érezzük-e, hogy van egy közös édesanyánk, a haza, a szülőföldünk, akire vajmi keveset gondolunk? És a sok szenvedő szegény ember, a milliónyi könny, melyet csak a maga fásult fájdalma és nem a részvét áldott keze szárít fel. – Oh, van mire figyelmeztetni a nőket, egyengetni az utat, szeretni minden szépet, jót, rámutatni a társadalom lelki és testi szegényeire, ezeknek vigaszt hozni, ezeket bátorítani, nyíltan rávezetni az örök igazságok mesgyéire azokat, akikben még van lélek, és el nem nyomta még a köznapiság nehézkes nembánomsága. Nőink kezében is van nagy hatalom, a jóság, a nemes érzések művelésének királyi példája – ezzel uralkodjanak, hódítsanak és boldogítsák a kört, melyet kijelölt nekik a végzet.”²⁰

A nőknek tehát hármass kötelességük van a társadalommal szemben: legfontosabb a szűk családi körben jó anyának, feleségnek és háziasszónynak lenni, másrészt ehhez kapcsolódóan is igazi „honleányként” viselkedni, s akinek módja van rá, a szenvedőkön segíteni.

Összehasonlítóképpen vessünk egy pillantást a *Családi Kör* első számára, a „mutatványlapra”, hogy a nyilvánosság számára megjelent programot megvizsgálhassuk.

²⁰ KÁNYA Emília: *Emlékiratai. III.*

A fejléc kidolgozottabb, részletezőbb, mint a korabeli családi és divatlapokban szokásos. Egy alaposan megrajzolt szobabelsőt láthatunk, bútorokkal, festményekkel, faliórával, szobrokkal, vázával, függönyökkel. Egy ajtón át kilátás nyílik a kertre. Az ebben a nappaliban tartózkodó család igen nagyszámú; közülük azonban csak kettő férfi. Mindkettő Kossuth-szakállt visel. A kezében könyvet tartó idősebb férfi nyilván a hat leány apja, a fiatalabb pedig a gyermekét ölében tartó fiatalasszony (a legidősebb leány) férje. Ez a kisebb család a kép középpontjában helyezkedik el. A korabeli családi lapok fejlécén a kép közepén többnyire a lapot olvasó családfő található. Itt a lapot a két legifjabb leány olvassa, a háttérben, a sarokban meghúzódva. A másik három ifjú hölgy művészi tevékenysége mintegy keretezi a képet: a zongorázó-énekoló páros a kép jobb szélén látható (s az öregúr nyilvánvalóan bennük gyönyörködik), a festető leány pedig a kép előterében. Mindannyian magyaros viseletben vannak.

A lapindító írás nem a szokásos szerkesztői nyilatkozat: az első női szerkesztő lapját egy férfi ajánlja az (elsősorban hölgyekből álló) olvasóközönség figyelmébe. A cikk mégis programnak tekinthető: egy hat héten át megjelenő tanulmány-sorozat első része. Szerzője Almási Balogh Pál, egy filozófiában jártas orvos. A dolgozat a női–férfi egyenlőség problémáját járja körül. Fejtegetései meglepően magasröptűek: kissé felülértékeli olvasónőit. A nők helyzetét tekinti végig az egymást követő korokban, majd előadja nézetét, híres filozófusok e tárgyban való felfogásával vitatkozva. Almási Balogh szerint a nő – idegrendszeri adottságainál fogva – magasabbrendű tudományos gondolkodásra képtelen, néhány kivételtől eltekintve, akik azonban a férfi-zsenikkel egyenrangúak. Fel is sorolja elmúlt korok híres tudós- és írónőit. Hosszasan és részletesen kifejti, hogy a nők – deduktív gondolkodásmódjukkal, empátiás készségük, mértékletességük révén – nem a közéletben, hanem a magánszférában tudják

tökéletesen ellátni feladataikat. Ezért feladatuk a férfiak kiegészítésére korlátozódik. Ám elismeri a nők jogát az ismeretszerzésre, valamint irodalmi és más „honleányi” tevékenységekre. Végül a *Családi Kör*ről is ejt néhány szót:

„... meleg hazafiúi kebellemmel üdvözljük ezen új folyóiratot, melynek nemes keblű alapítója egy magyar nő; ki azon szándokkal fogott annak szerkesztéséhez, hogy abban komolyabb tárgyú, ismeretterjesztő értekezések is állandó rovatot nyerjenek, s így erős szándokkal kívánja megkezdeni a magyar nők világirodalmi emancipációját.

Hisszük, hogy haladni s ismereteket szerezni, lelküket művelni s a szívüket nemesíteni kívánó nőink, kiktől sokszor hallottuk azon óhajást, bár volna magyar folyóirat, melyből a magasabb műveltségre törekvő nők is tanulhatnának valamit, örömmel fogadják ezen reményteljes vállalatot, melynek fő célja: oktatás és mulattatás.”

A *Családi Kör* hetente jelent meg, két íven, kék színű borítékkal. Mint szépirodalmi és divatlapnak, szándéka háromszoros: megfelelni a művelődési, a szórakozási és az információszerzési igényeknek egyaránt. Ezért a lap összeállítását változatos: szerepelnek benne költemények és a korban „beszélyeknek” nevezett novellák, történelmi, élet- és jellemrajzok, ismeretterjesztő cikkek, vegyes írások, a gazdasszonyoknak szóló jótanácsok és receptek, divattudósítás, hírek Budapestről és vidékről, olykor külföldről is, valamint az irodalom és a művészetek köréből (a Nemzeti Színháznak külön rovatot szentelve), rejtvények és az elmaradhatatlan szerkesztői üzenetek. Ezenkívül minden számhoz melléklet is tartozott, amelyek igényes kivitelűek és szintén változatosak voltak: hol kézimunkarajz, hol szabásminta (az országban elsőként), hol egy színezett divatkép, hol egy könyvmatos arckép vagy kotta kísérte a lapot az olvasókhoz. Az előfizetőknek ráadásul évente 24 kötet válogatott regényt is küldött a kiadó, valamint két „múlapot”.

Emília különleges szolgáltatást is nyújtott vidéki olvasóinak: apróbb bevásárlásokat és más személyes megbízatásokat is elvállalt. Hirdetése többször is megjelent:

„Bárminő háztartási vagy divatcikkre volna t. előfizetőimnek szükségük, csak forduljanak hozzám, én lehetőleg gyorsan és jutányosan megveszem és megküldöm azt nekik.”

Ez természetesen vonatkozott a lapba dolgozó vidéki írókra is.²¹

Egy folyóirat jellemzéséhez hozzátartozik az egyes műfajok aránya. A *Családi Kör* egészében megállapítható a szépirodalmi művek túlsúlya. Ezen belül legnagyobb számban versek jelentek meg, ám terjedelmükénél fogva ezek még így is viszonylag kis helyet foglaltak el a prózai írásokhoz képest. A hosszabb „beszélyeket” és életrajzokat a szerkesztőnő folytatásokra bontotta, az akkorra már megszokottá vált szerkesztői fogással tartva fenn az olvasók érdeklődését.

²¹ Vö. Tompa Mihály levele Emíliához. (MTA Könyvtár Kézirattára)

A nem irodalmi műfajok közül a legfontosabbnak az ismeretterjesztő írások mutatkoznak. Ezeknek tekintélyes része a nőkérdéssel foglalkozik, alaposan körüljárva ezt a témát: a nők visszas helyezete az egyes társadalmakban (Törökországtól Amerikáig), a leánynevelés, a házasság és a családi élet kérdései, a társaséleti viselkedés külföldi példái és magyar szabályai, a „szépnem” hivatása, jogai és kötelességei, öltözködés és testgyakorlatok, és még sok hasonló, valamint ún. „íránycikkek”: értekezések a női tulajdonságokról, a nőiség mi-benlétéről. Ezek mellett rengeteg természettudományos cikk is szerepel, ám ezeknek is egy része a nőket különösen érintő szépségápolással kapcsolatos. Még a családi lapokban szokásos külföldi és kultúrtörténeti érdekességekre, beszámolókra is marad hely.

Az ismeretterjesztő írásokkal Emília célja az volt, hogy asszonytársai figyelmét felkeltse komolyabb tárgyak iránt. De a könnyedebb érdeklődést is igyekezett kielégíteni, erre szolgáltak a „vegyes” írások, amelyek között egyaránt találhatunk olvasói nyílt leveleket, vidéki és külföldi tudósításokat (szintén az olvasóktól), aranymondásokat-gondolatszikrákat, valamint közérdekű (a lappal kapcsolatos vagy jótékony célú) felhívásokat.

A történelmi, élet- és jellemrajzok célja a példaállítás volt. Ezek a történelem egyes jeleneteit, valamint nemzetünk múltbeli és jelenkori kiválóságait könyv-matos képeken mutatta be. Akkoriban ez a nyomdai eljárás újdonságnak számított, és igen költséges volt. A képekhez tartozó cikkek nagy részét Emília írta, az ő élet- és jellemrajzainak hősei jelentős részben olyan kortársnői voltak, akik valamely cselekedetük révén hírnévre tettek szert. Erzsébet királynétól a jótékonykodó főrangú hölgyeken és történelmi nevet viselő asszonyokon keresztül a színésznőig, korának szinte mindegyik híres magyar nőalakját ismertette olvasóival. A történelmi nevet viselő asszonyokon a szabadságharc hőseinek feleségeit értem. Mivel a hősokról még a hatvanas években sem lehetett írni, már Damjanich Jánosné vagy Perczel Mórné méltatása is politikai jelentőségű tett volt. Csak jótékony cselekedeteiért méltatta Bohusné Szőgyény Antóniát, akiről mindenki tudta, hogy az ő házában zajlott le a világosi fegyverletétel. Sok férfi is szerepelt az életrajzokban (ezek egy részét is Emília írta), legtöbbször a kor népszerű írója-költője volt. A történelmi rajzok szerzői olykor más országok történelméből vették tárgyukat, ám rendszerint a dicsőséges magyar régmúltat választották témájukul. A történelmi jelenetek révén a *Családi Kör* „ráirányította a figyelmet a jelenből a múltra, s vigasztaló erőt, hitet, reményt, bizalmat árasztott azokra, akik ama gyászos időben már-már csüggedtek volna.”²²

Az egyes lapszámok felépítése alig változott az évek folyamán. Az első lapon vagy egy arcképpel ellátott életrajz állt, vagy valamely neves író értekezése a nőkérdésről. Ezután egy vers következett, majd egy novella (illetve éppen esedékes folytatása), azután újabb ismeretterjesztő cikk, esetleg még egy novella(részlet), továbbá vegyes és ismeretterjesztő írások, s végül a rendszeres

²² KÜRTHY: *i. h.*

heti rovatok: az Egy hét története Szegfi tárca-rovata volt a legfontosabb társadalmi és kulturális eseményekkel; a Gazdasszonyoknak szóló három jótanács vagy recept; az Irodalom és művészet előfizetési felhívásokkal és rövid méltatásokkal az új könyvekről, kottákról; a Budapesti Hírvivő kisebb hírekkel; beszámoló a Nemzeti Színház előző heti előadásairól és bemutatóiról; Vidéki tudósítások, részint eredeti, részint más lapok után; Divattudósítás, amelyben a hölgyek figyelmét igyekeztek a párizsi modellek helyett a magyaros viselet felé irányítani; a Rejtvények rovata sakk- és egyéb feladványokkal és a fejtők névsorával; a Mindenfélék társasági hírekkel; a valamely jótékony célra Adakozók névsora; a Megbízások tára; a Szerkesztői üzenetek „zöld szalonja” és végül természetesen a Hirdetések.

A szerkesztőség egy kétszobás, bérelt lakás volt a Hajó utca 8. szám alatt, egy sarokházban.

„Ott töltöttem a délelőttöket, írtam, fogadtam az írókat, ott javította Szegfi és Szokoly Viktor a második asztalon az ő kézírataikat, ott tartottuk a hét két utolsó napján együttesen a revíziót, de délutánoként csak kivételesen voltam ott. Csakis kéziratokat, leveleket kaptam oda a címemre, az előfizetési pénzeket az Engel és Mandello cég kezelte.”²³

A lap fényes erkölcsi és anyagi támogatással indult, mint már említettem, s az olvasóközönség lelkesedése később sem csökkent: a *Családi Kör* két évtizedig fennmaradt.

„Egyre szaporodtak híveim és előfizetőim, és az írói gárda sűrűn keresett fel dolgozataikkal, amelyeket (az akkori viszonyokhoz mérve) tisztességesen honoráltunk, amit akkor nem minden kiadó vagy szerkesztő tett. Talán ezért is, soha nem voltam szűkében a dolgozatoknak, és a legjobb nevű írók sem restelltek közreműködni az első női lap és olvasói érdekében.”²⁴

Állandó munkatársi gárda nem volt, hiszen teljes évek maradnak ki még a leggyakoribb írók megjelenésében is, illetve ha lett volna, Emília bizonyára megemlítette volna az emlékiratában. Így csak azt állapíthattam meg, hogy a névtelen – feltehetően a szerkesztők által írt – cikkeken kívül kiknek a neve szerepel legnagyobb gyakorisággal és folyamatossággal a lap hasábjain. Természetesen ez önmagában nem jelzi a színvonalat, hiszen a *Családi Kör*be több százan írtak. Rengeteg dilettáns író és még több írónő jelentkezett, főképp költeményekkel, valamint tudósításokkal és értekezésekkel, amelyeket Emíliának illett elhelyeznie a lapban, támogatásuk és előfizetők toborzása fejében. Am a nőírók magas száma ellenére a *Családi Kör*t többségében férfiak írták: a némi rendszerességgel szereplő írók-költők közül csak kettő nő. (Ráadásul kilétüket sem sikerült teljes bizonyossággal megállapítanom. „Júlia” talán Szász Juliánna, ifj. Szász Károly nővére, „Teréz” pedig Karacs Teréz lehet.) A rendsze-

²³ KÁNYA Emília: *Emlékiratai. III.*

²⁴ Uo.

resen megjelenő nevek egyébként meglehetősen ingadozó színvonalat mutatnak, amit korabeli elismertségükkel (tudományos társaság tagsága) és az irodalomtörténet későbbi értékítéleteivel mértem. Érdeemes megfigyelni, hogy a kettő egybeesik. Az írók egy része tagja volt az Akadémiának, a Kisfaludy Társaságnak vagy a Petőfi Társaságnak, s mai szemmel is ők a legjelentősebbek. Névsorrendben: Abonyi Lajos, Ágai Adolf, Asbóth János, Balázs Sándor, Dalmady Győző, Győry Vilmos, Kazár Emil, Lévy József, P. Szathmáry Károly, ifj. Szász Károly, Tolnai Lajos, Tóth Endre, Vértesy Arnold. Közülük a legtöbb szépirodalmi művet jegyző szerzők: Ágai Adolf, Győry Vilmos, P. Szathmáry Károly és Vértesy Arnold.

Emília írásainak mennyiségével mindenkit messze túlszárnyal, s ez a tény eloszlat minden kétséget afelől, hogy valóban ő volt-e a lap teljhatalmú szerkesztője. Szegfi Mór és Szokoly Viktor neve azonban kevés írás alatt szerepel, valószínűleg a szerkesztéssel járó rengeteg munka mellett csak jelentéktelen, ezért névtelenül hagyott cikkek megírására jutott idejük.

Egy lapra jellemző lehet a munkatársnak számítható írók kora, származása, vallási hovatartozása és végzettsége.

A lap köré csoportosuló kör igen fiatal, húszas-harmincas éveiben járó írókból állott. Ez érthető a szerkesztők viszonylag fiatal kora, valamint a lap női jellege miatt: az íróknak el kellett fogadniuk egy női főszerkesztőt és azonosulniuk kellett a lap céljával, a nők szellemi egyenrangúsításának programjával. E mellett a *Családi Kör* a kezdőknek erőpróbát és nem utolsósorban megélhetést is jelentett, amíg hírnevet szereztek. Tekintélyes, már nevet szerzett, korosabb írók azonban lenézték a korban elszaporodó „kékharisnyákat”. (L. Emília vitája Gyulaival.)²⁵

A lap íróinak életrajzaiból megfigyelhető az értelmiségi réteg kialakulásának korabeli tendenciája, mivel többségük a földbirtokos és polgári középosztályból származott, bár mindkét végletre akadt példa (pl. Szegfi szegény zsidócsaládból, a társadalom perifériájáról került a pesti szellemi életbe, ugyanakkor erdélyi arisztokrata is volt közöttük: gr. Lázár Kálmán, a neves ornitológus).

Felekezetükre nézve a többség evangélikus volt, ám reformátusok és katolikusok (még papok is) szép számmal fordultak elő a munkatársak között. Zsidó

²⁵ 1863 első felében Arany János lapja, a *Koszorú*, közreadta Gyulai Pál *Nők a tükör előtt* című elbeszélés-sorozatát, amelyben szokott gunyoros hangján jelenítette meg a különféle rendű és rangú hölgyek negatív jellemvonásait. Az egyik írás Árpádináról szól, a költőnőről, aki – tehetetlensége dacára – a sikert előbbre tartja házi, hitvesi és anyai kötelességeinél. Ennek egyik mondata („Az öregúr mosolygott, tudta, hogy az írónők nemigen szoktak kötni és hímezni”) szemet szúrt Emiliának, és ennek hatására háromrészes cikksorozatot írt a *Családi Körben* (*Néhány szó a nőnem érdekében*), amelyben – Gyulai korábbi cikkeit, nyilatkozatait is alapul véve – kifejtette Gyulai nőíró-, sőt nőellenességét. A kicsinyes vita a *Koszorú* lapjain folytatódva személyeskedéssé fajult, úgyhogy végül a szerkesztő saját nyilatkozatával zárta le. Arany esztétikai és etikai szempontból is Gyulainak adott igazat, megdorgálva Emíliát és más „írócskákat”, akik meg merték támadni Gyulai Pált.

származású csak Szegfi és Ágai volt közöttük. Mindez jelzi, hogy a mélyen vallásos, ám liberális gondolkodású szerkesztő nem adott helyt semmiféle vallási türelmetlenségnek, amit egyébként Szegfivel kötött házassága is mutat.

A munkatársszámba menő íróknak legalább kétharmada rendelkezett felsőfokú végzettséggel, nem egy közülük többel is. (Szász Károly és Tolnai Lajos még bölcsészeti doktorátust is szerzett.) A többség jogi végzettségű volt, ők többnyire ügyvédként keresték meg kenyerüket. Sok teológus is volt köztük, ők – kevés kivétellel – a papi hivatást választották. A bölcsész-diplomások közel annyian voltak, mint a teológusok, ők a tanári pályára mentek rendszerint, vagy szereztek mellé egy jogi diplomát is. Kivételek a természettudós gr. Lázár Kálmán és a műgyetemet végzett Asbóth János. Az alacsonyabb végzettségűek a földbirtokosok voltak, valamint a két hölgy, akik ekkoriban még nem szerezhetek magasabb végzettséget.

Kevés volt köztük a főfoglalkozású író, hírlapíró. Ekkoriban csak a legnépszerűbbeknek biztosított megélhetést az írás. Néhányan meg tudtak élni a birtokukból, ám a többségnek valami más értelmiségi munkát is kellett választania, hogy családját eltarthassa, s az ügyvédi, tanári vagy papi hivatás mellett szabadidejükben írogattak.

A fentebb felsorolt írók-költők között öt igazán jelentős nevet láthatunk: Abonyi Lajos, Asbóth János, Lévy József, Szász Károly és Tolnai Lajos nevét. Ezért az ő tevékenységük a *Családi Körben* külön figyelmet érdemel.

Abonyi Lajos (eredeti nevén Márton Ferenc) a pesti evangélikus líceum diákja volt, ahol Kánya Pál tanított és lakott, valószínűleg már innen ismerte Emiliát is. Csak négy elbeszélését adta közre a *Családi Kör*, de összesen 31 folytatásban, így Abonyi neve előkelő helyre került a gyakorisági listán. Két leghosszabb elbeszélése (*Beszély egy öreg asszonyságról*, 13 részben és *A családi kör varázsa* 8 részben) a lap témakörébe vág.

Asbóth János ifjú kezdőként két elbeszélését tette közzé a lapban 1864-ben, 1866-tól pedig útirajzokat és tudósításokat küldött Svájcból és Párizsból. A *Családi Kör* ismertette és részleteket is közölt híres útirajzából, az *Egy bolyongó tárcájából* (1866. 28. sz.).

Lévy József, a kor elismert költője, a népnemzeti irányhoz tartozott. Szemere Bertalan fogalmazója volt a forradalom alatt, éppúgy mint Szegfi Mór, így innen ismerhették egymást. Számos eredeti verse mellett fordításokat is publikált a lapban Burnstól és Victor Hugo-tól, mindkettőt 1865-ben.

Szász Károly, a termékeny, de eredetiséget nem mutató, a népnemzeti irány nagy alkotóit követő költő volt. Nem véletlen, hogy máig tartó jelentőségét műfordításaival alapozta meg. A *Családi Körben* versein kívül egy ismeretterjesztő cikke is megjelent, *A természet háztartása* címmel.

Tolnai Lajos, a későbbi prózaíró, lírikusnak indult, a kor közkedvelt nép- és műballadáinak (különösen az Arany-balladák) hatása mutatkozik meg költeményeiben. A *Családi Körben* is csak egyetlen „beszélye” jelent meg, ám számtalan verse, amelyek a romantikus hajlamú hölgyolvasók ízlését elégitették ki.

A fentiekén kívül a kor szinte összes jelentős költője és írója támogatta a lapot egy-két írással. Csak a legnagyobbakat említve: Arany Jánosnak már a lap második számában jelent meg verse (az akadémiai Széchenyi-ünnepélyre írt *Széchenyi emlékezete*), és még a hetvenes években is közölt itt költeményeket. Tompa Mihály kilenc versét publikálta itt.

Jókai Mór egy történeti beszélyt írt a *Családi Kör* számára *Mit tudnak a nők?* címmel, küldött egy részletet a *Felfordult világ* című regényéből, és írt egy verset is *A budai népszínház megnyitására*. Eötvös József ekkorra már felhagyott az írással, csupán aforizmagyűjtemények jelentek meg a neve alatt. A *Családi Kör* ezekből közölt válogatásokat 1862-ben, *Aranymondatok* és *Gondolatszikrák* cím alatt. Vas Gereben három, Degré Alajos és Pálffy Albert egy-egy novellát publikált itt. Mikszáth Kálmánnak, még pesti jogászhallgató korában, többek között a *Családi Kör* is közölte egy költői kísérletét (*Otthon*, 1867.), majd 1872–78 között három elbeszélését (*Sramkó bácsi*, *Egy unalmas fickó*, *Hogy lehet meggazdagodni?*). Toldy István és Beöthy Zsolt novellái is megjelentek a lapban.

Ha a lap íróinak színvonaláról beszélünk, nem feledkezhetünk meg a vers-, próza- és cikkfordításokról sem, amelyek mutatják a szerkesztő irodalmi tájékozódását, preferenciáit és természetesen hatással vannak a közönség ízlésére is.

A *Családi Kör*ben kevés külföldi szerző szerepel, ezeknek is a fele korabeli divatos író(nő), s csak a másik fele képviseli a világszínvonalat. Megfigyelhető az angol és francia írók túlsúlya. Az angolszász irodalomból Washington Irving, Dickens és Burns több művével is szerepel, de Byron és Longfellow, sőt a híres utazó, David Livingstone nevével is találkozhatunk a *Családi Kör* elsárgult lapjain. A franciák közül Béranger és Victor Hugo vezeti a listát, ám mellettük Lamartine, Balzac, George Sand és Dumas műveinek fordításai is megtalálhatók itt. A nagy német írók-költők közül csak Heine, Goethe és Börne neve fordul elő. Más nemzetek irodalmából „Horác”, Alarcón, Turgenyev, Andersen és Björnson írásai jelentek meg a lapban.

Elvértve néhány életrajzot is közölt a lap külföldi írókról. Csak a jelentős írókat említem: Walter Scott, Dante, Petrarca és Heine. Ismertetés is megjelent néhány irodalmi műről, mint a *Macbeth*, a *Hamlet* és a *Faust*.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a *Családi Kör* nem volt emancipációs, feminista lap. Emília nem követelt a nőknek politikai jogokat vagy egyenjogúságot, csak tanuláshoz és munkához való jogot kívánt, azt is csak azért, mert a művelt nő okosabban tudja nevelni, a kereső nő el tudja tartani a gyermekeit. Ezért is válhatott a korabeli „művelt magyar hölgyek” ideáljává.

Emília jelentőségét e téren külföldön is elismerték. 1872-ben egy méltató cikk jelent meg róla a *Bazar. Berliner Illustrierte Frauenzeitung* című német folyóirat hasábjain. Ebből idézek:

„Sie widerlegt glänzend das Vorurteil, das die Frau nur mit Vernachlässigung ihrer häuslichen Pflichten und auf Kosten ihrer Weiblichkeit sich einer öffentlichen Tätigkeit widmen könne, denn Emilie ist Mutter zahlreicher Kinder, und zwar Mutter und Hausfrau im vollstem Sinne des Wortes.”

(Kitűnően megcáfolta azt az előítéletet, hogy az asszony, a nő csakis házi kötelességei elhanyagolásával és nőiessége elvesztése árán képes köztevékenységnek szentelni magát, mivel Emília asszony számos gyermek anyja, méghozzá anya és háziasszony a szó legteljesebb értelmében.)

Végsősoron tehát megállapíthatjuk, hogy a *Családi Kör* nem tekinthető emancipációs lapnak. Nőknek szóló szépirodalmi és divatlap volt, amely a nőkérdést az egész társadalom előtt álló feladatokkal összhangban és annak alárendelve kívánta megoldani. És ez a társadalom úgy ítélte meg húsz éven keresztül, hogy szüksége van a *Családi Körre*.

EMILIA SZAFFNER

The first Hungarian woman-editor and her newspaper, the *Családi Kör* (Family Circle)

The first woman-editor of the Austro-Hungarian Monarchy was called Mrs Szegfi (maiden name: Emília Kánya). Her periodical newspaper, the *Családi Kör* ('Family Circle'), was set off in 1860. It belonged to a magazine type originating from the German 'Familienblatt', an illustrated paper providing literary pieces as well as fashion reports. It was also the first family paper in Hungary which was appearing for two decades.

The redactress, known by the pen-name 'Emília', wrote several articles and even a few short stories in her paper. Besides she was a writer of novels and stories, a translator of German novels written by and for women, a serial editor of almanacs, calendars and books providing pieces of reading for the ladies of the country, and an organizer of charity, female education and literary institutions. She gradually became the central figure of woman literature of the time.

The *Családi Kör* was a weekly magazine aimed at the educated, liberal and patriotic middle-class women as its reading public. With the threefold intention of educating, entertaining and informing, it contained different kinds of writings: poems, stories, historical, biographical and character sketches, popular scientific articles, news from Budapest, from the country, and sometimes even from abroad, literary, music and theatre reviews, fashion notes, recipes, riddles and so on. Every number contained an appendix adorned with lithographic pictures.

The paper contained original literary pieces and articles written by the dilettante female readers as well as by the best known and acknowledged (male) poets and writers of the time.

The *Családi Kör* was not a paper of feminism. Emília did not claim political emancipation for women; all she demanded was the woman's right to education and work, only to become capable of raising the next generation and of sustaining the family. She subordinated this aim to the tasks to be performed by the Hungarian society. That is why the *Családi Kör* was able to meet the requirements of this society for twenty years.